

Fıkıh Usulünde Çağdaş Yenilikçi Girişimler- Analitik Çalışma | Halil Çelik

Yazarı: Vasfi Aşur Ebu Zeyd ,Savtul-Kalemil- Arabi ,Mısır- 2009, Birinci baskı, 99 sayfa

I . Giriş

Modern dönemde fıkıh usulünün yenilenmesi talepleriyle ilgili farklı çalışmalar ortaya konmuştur. İlk defa İmam Şafi'nin er -Risale adlı eseriyle bağımsız bir ilim hüviyetine bürünen fıkıh usulünün kapsamı sonraki dönemlerde İbni Tayyib'in dil bilimleri, Gazali'nin mantık, analitik felsefe, coğrafya, tarih ve ahlak ilimleriyle ilişkilendirilmesi suretiyle genişlemiştir.

Gerçi Şatibi'nin el Muvafakat adlı eserinde usul eserlerinde yer alan bazı konuların usul ilmiyle bir bağlantısı olmadığına dikkat çekmesine ve Mısırlı usulcülerden Mahmud Ebu's-Suud gibi bazı muasır alimlerin bu ilmin içtihadı kapatılması gerektiğine vurgu yapmasına rağmen Yusuf el Karadavi gibi alimler usulde yenilenmenin gerektiğinin altını çizmektedirler.

İşte Vasfi Aşur Ebu Zeyd " el- Muhavalatu et- Tecdidıyyetu el- Muasara fi usul'ul-Fıkıh" (Fıkıh Usulünde Çağdaş Yenilikçi Girişimler" adlı kitabında fıkıh usulünde yenilenme girişimlerini kategorize ederek analiz etmektedir.

Ebu Zeyd gerçekçi yenilenmenin eşyanın yapısının olmazsa olmazlarından olduğuna dikkat çekerek başladığı kitabında dinin kendisinin de bir yenilenmeye ihtiyacı olduğuna Hz. Peygamberin "Şüphesiz Allah Teala her yüz sene başında bu ümmetin dinini tazeleyen alim ve yetiştirici bir kadro bir cemaat gönderir" hadisini delil göstermektedir. (Ebu Davud, Melahim, 1)

Tabi tecdidden kasıt burada "eski" olandan kurtulup tamamen imha etmek ve yerine yenilerini getirmek değil, aksine eskiyi koruyarak sıkıntılı hususları onarmak ve iyileştirme çabası içine girmek olduğunu belirten yazar sözü fıkıh usulü ilmine getiriyor:

"Fıkıh usulü ilmi İslami ilimlerin en onurlusudur ve yenilenmeden muaf değildir. Zira tecdid önceki hadisin de işaret ettiği üzere genel şekliyle dinde bir projedir ve yenilenme alanlarının ilki, genişlik ve esnekliğin damgasını vurduğu fıkıh ilminin dayanağı olan usul ilmidir. Fıkıh dine aksiyon ve hareket temin eder, fetva ve beyanla yeni yeni olana kucak açar". (Ebu Zeyd: 10)

Ebu Zeyd kitabını üç bölüme ayırıyor. Birinci bölümde tecdid çalışmalarında olağandışı girişimleri ele alıyor. Bu bölümde Hasan Hanefi'nin temsil ettiği usulü fikhî yıkıp tamamen yeniden inşa edilmesini isteyen düşüncüyü ve Hasan Turabi'nin temsil ettiği usulü fikhin kavramlarını günümüz ihtiyaçlarına göre uyarlamayı savunan akımı ele alıyor.

İkinci bölümde köklü ancak soruna gerçekçi bir yenileme sunmayan girişimlerden bahseden yazar bu bölümde Şeyh Muhammed el Hadari'nin içerikten yoksun şekilci tecdid eğilimini, ve Şeyh Abdulah bin Sıddık el Gamari'nin sınırlı tecdit eğilimini inceliyor.

Son bölümde ise yazar övgüye layık gördüğü Şeyh Ali Cuma'nın tecdid girişimleriyle ilgili araştırmasını özetleyerek çalışmasını sonlandırıyor.

Birinci Bölüm

A- Fıkıh Usulünün tecdidinde köklü olmayan girişimler

Başlıktan da anlaşılacağı üzere yazar bu tür girişimlere eleştirel bir gözle bakarak "köklü olmayan girişimler" olarak nitelemesinin sebeplerini açıklamaktadır.

Yazar Fıkıh Usulü konusunda hiçbir dirayete veya rivayete sahip olmayan kesimlerden gelen bu tür girişimlerin asırlardır temelleri ve kaideleri belirlendiği üzere bu ilmin temel esaslarına yoğunlaşmadığını belirterek iki eğilim üzerinde duruyor.

Yazara göre birinci eğilim fıkıh usulünü tamamen yıkmak ve sonlandırmak istemektedir. Yenilemeden çok ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. "Ret ve değişim eğilimi" olarak nitelediği bu eğilimin temsilcileri olarak Hasan Hanefi, Said Aşmavi ve Hüseyin Ahmed Emin isimlerini sıralıyor.

Hanefi'nin dinin usullerine ve genel olarak geleneğe yönelik bakış açısının tecdit ve ıslahtan çok asi ve devrimci bir bakış açısına sahip olduğunun altını çizen yazar Hanefi'nin fıkıh usul anlayışının nistan vakıya geçmeye dayandığını dile getiriyor: "Çünkü Hanefi'yi göre usul ilminin amacı ve işlevi insan fiillerini organize etme ve insan davranışlarının kurallarını belirleme yöntemiyle vakıya- kontrol altına alma amacıyla- yönelmekten ibarettir. Ki böylelikle naslardan kurtulup maslahatın nasıl gerçekleştirileceği konusuna ulaşırız." (Ebu Zeyd: 16)

Hanefi'nin fıkıh usulünün yenilenmesi konusundaki görüşlerini Sorbon Üniversitesinde Fransızca basılmış doktora tezi(Le methoder d'exegèse) yanı sıra "İlimlerde Araştırmalar: Dinin Usulleri- Fıkıh Usulü -Akıl ve Nakil" adlı kitabından alan yazar Hanefi'nin şu ifadelerini alıntılıyor: " Sonra fıkıh usulü ilmi telifi durdu ve bu ilim yeni hiçbir şey ilave etmeyen eskileri tekrarlayan üniversite veya Ezher'in kitaplarına dönüştü." (Ebu Zeyd: 17)

Yazar Hanefi'nin fıkıh usulü ilminin yeniden yapılanması kapsamında tarihi şuur, teemmüli şuur ve pratik şuur olarak yaptığı ayırımı ve yüklediği anlamlara dikkat çekerek onun vahiy ve nesih konusundaki görüşlerine yer veriyor.

B- Fıkıh Usulünün kavramlarını günümüze uyarlamaya çalışan girişimler

Yazar bu eğilimin en belirgin ismi olarak zikrettiği Hasan Turabî'nin " İslam Fıkıh Usulünün Tecdidi" ve " Dini Düşüncenin Tecdidi" adlı kitaplarına atıfta bulunuyor, Turabî'nin fikirlerini aşağı eksenlerle açıklıyor ve bu görüşlerine cevaplar veriyor.

a- Var olan fıkıh usulü çağın ihtiyaçlarını tam olarak karşılamıyor ve dolayısıyla yeni usulcü bir yönetime ihtiyaç duymaktayız.

b- Elimizdeki klasik fıkıh usulleri ibadetlerle, evlilik ve talakla bağlantılı bireyin dindarlaşmasına önem vermektedir. Bu durum imkansız olmasa da içtihadı sınırlamaktadır. Oysa bu çağa uygun yeni bir formatta fıkıh türüne ihtiyaç vardır.

c- Turabî'ye göre miras kalmış fıkıh usulünün korkunç materyalist gelişmeyi takip etmekte aciz kalmasından dolayı kamusal hayatın yaşadığı kötüleşmeye karşın başka bir kıyas ve icma türüne baş vurmak gerekmektedir.

İkinci Bölüm

1- Fıkıh Usulünde köklü ancak gerçekçi bir yenilik sunmayan girişimler

Burada yazarın köklü ifadesinden kastı fıkıh usulü ilminin esaslarına tıpkı yüzyıllar boyunca yapıldığı gibi kuralları ve temellerine yoğunlaşan, gölgesinde yürüyen ve otoritesi altında konuşan girişimlerdir.

Yazara bu tür girişimlerin fazla olmasına rağmen fıkıh usulü alanında gerçekçi bir yenilik sunmadıklarına temas ederek iki eğilim şeklinde kategorize etmektedir.

A- Yeni bir yöntemle eskiyi yeniden formüle etmeye çalışan eğilim

Bu eğilim fıkıh usulü ilminin kavramlarının, tanımlarının, sorunlarının ve konularının sade basit bir üslupla formüle edildiği yenileme eğilimidir.

Yazar bu eğilimi Şer'i Kada ve Darul'ulum ekolünün temsil ettiğini belirterek Şeyh Muhammed el Hadari, Ahmed İbrahim Bek, Abdulvehhab Hallaf, Muhammed Ebu Zehra ve Ali Hasbullah isimlerini ve çalışmalarını

sıralamaktadır. Ayrıca Hallaf, Ebu Zehra ve Hasbullah'ın talebeleri olan hukukçular Bedran Ebul-Aneyn Bedran, Zekariya el Berdisi ve Abdulkerim Zeydan'ın katlılarından bahsetmektedir.

Bu eğilimin görüşü fıkıh usulündeki yenilenmenin veya bu ilmin konularının kolaylaştırılmış formülünün ancak ilmi tahkikle ve basitleştirilmiş nesnel bir sunumla olacağı yönündedir. Zira usulle ilgili görüşlerdeki zihinsel bölünme sona erdi ve usul meselelerinde yeni bir görüş yoktur. Şöyle ki söylenecekler söylenmiştir. Dolayısıyla bu alimler ilmin meselelerini özetlemelidirler.

Yazar bu eğilimin yöntemini Şeyh el Hadari'nin şu ifadeleriyle özetliyor: "İzlediğimiz yöntem şu şekildedir: Öncelikle doğru olduğunu düşünerek kuralı zikrediyorum. Ardından bu kural hakkında yeterli bir açıklama getiriyor ve doğruluğunu ispatlıyorum. Sonra karşı çıkanların görüşleri varsa yer veriyorum."

Yazar bu eğilimle ilgili Dr. Muhammed ed Desuki'nin gözlemlerine yer veriyor. Desuki yukarıda bahsi geçen isimlerin ortaya koydukları eserlerin ilk başlarda öğrenciler için hazırlanan ve usul ilmini öğrencilerin klasik kitaplarda karşılaştıkları zorlukları kolaylaştırmak amacı taşıdıklarını dile getiriyor.

Bu eserler genel olarak klasik kaynaklara ve özellikle de metin, haşiye ve şerh dönemlerinde yazılan eserlere dayanmaktadır. Kaldı ki bu klasik eserlere cedel/ tartışma kültürü baskın gelmekte ve ihtilaflı görüşlere yer verilmesinde aşırı bir yoğunluk görülmektedir. Dolayısıyla usul araştırmalarının özünden uzaklaşmış, asli olmayan konular girdirilmiştir. Bu eserlerin çağdaş alimlerin kitaplarında da önemli etkisi olduğu görülüyor. Üstelik günümüz alimleri bu ilmi zayıflık ve donukluk çağlarındaki halinden kurtarmaya çalışmalarına rağmen... (Ebu Zeyd: 55)

Yazar bu eğilimin nitelik açısından öncekinden pek farklı olmadığını, eserlerinde tanımları, taksimleri, meseleleri ve delillerini tekrarladıklarını, konularını ele alış biçiminde bir farklılık ortaya koyduklarını belirterek kayda değer bir yenilik sunmadıklarını ifade ediyor. (Ebu Zeyd: 56)

B- Sınırlı ve dağınık yenilikçi eğilim

Bu eğilim usul konularında yeni bir şeyler ve daha önce bahsi geçmemiş veya en azından elimizdeki usul kitaplarında görmediğimiz bir görüş ifade etmek üzerinde durmaktadır.

Yazara göre bu tür bir yenilemeyi ancak usul ilmi başta olmak üzere diğer Şeri ve lugavi ilimlere dalmış, usul meseleleri ve pratik fıkıh üzerine kafa yormuş kimselerin yapabileceğini belirterek bu eğilimin bir yenilik getirme çabasını "sınırlı" olarak niteliyor. Neden "dağınık" ifadesi kullandığını da açıklayan yazar, bu tür bir yenilemeyi usulün tüm konularında ve meselelerinde görmemesine bağlıyor. (Ebu Zeyd: 57)

Bu eğilimin temsilcileri olarak muhaddis Abdullah bin es- Sıddık el Gamari'nin katkısına değinen Ebu Zeyd, Gamari'nin usul ve fıkıhla ilgili görüşlerine yer veriyor.

Üçüncü Bölüm

Üçüncü ve son bölümde yazar Dr. Ali Cuma'nın Fıkıh Usulündeki yenilenme konusundaki görüşünü detaylı şekilde ele alıyor.

Yazar görüşlerine açık şekilde destek verdiği Cuma'nın Ezher Üniversitesi İslami Araştırmalar Fakültesinin 10.yılığında yayınlanan "Fıkıh Usulünün yenilenmesi konusu hakkında" başlıklı araştırmasındaki görüşlerine detaylı yer veriyor.

Araştırmanın çağdaş usulcülerin yaptığı yenileme girişimlerini incelemeye dayalı bir yöntemle ele aldığına dikkat çeken yazar Cuma'nın yukarıda ilk iki bölümde yer alan eğilimlere ve mensuplarına verdiği cevapları detaylı şekilde sunuyor.

Cuma bu çalışmasında sünnetin sübutu ve hucciyetliği, fıkıh usulü ilminin sosyal bilimlerdeki yöntemlerden, sosyal bilimlerin de usul ilmindeki bazı konulardan ve araçlardan nasıl istifade edeceği tartışmalarını ele alıyor,

Hanefi, Turabi, Taha Cabir el Alvani, Cemaleddin Atiyye, Muhammed Selim el Ava' Muhammed Bakır es Sadr'ın bu minvalde ortaya koydukları girişimleri tasvir etmekte başarılı olmadıklarını dile getiriyor.